

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 8, (2021 Kış), ss. 465-472.

Geliş Tarihi: 29 Temmuz 2020

Kabul Tarihi: 25 Ocak 2021

Kitap Tanıtımı/Book Review

Batı Anadolu Eşkıyalık Tarihi, (Editörler Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Ali Özçelik), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2019, 294 sayfa, ISBN: 9786053382812

İbrahim HAMALOĞLU*

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi coğrafyası sosyal açıdan "başkaldırı", "direniş", "isyan" ve "eşkıyalık" hareketlerine sık sık ev sahipliği yapmıştır. Özellikle XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bu türden hareketlerin büyük sorun haline geldiği dönemlerden biridir. Eşkıyalığın XIX. yüzyıl imparatorluk coğrafyasında büyük ölçüde artması, değişen ve gelişen bir bölgede yeni durumlara alışma sürecinin toplum hayatı üzerindeki etkilerinden biri olarak düşünülebilir. Bu bakımdan sözünü ettiğimiz eşkıyalık eylemleri değişen ekonomik sistemin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bed-baht, bed-faal, bed-girdar, haylaz, habis, haydut, kutta-i tarik, serkeşlik vadisine sapan adam gibi anlamları ifade eden "şaki" sözcüğü, dağ hırsızı, haydut kavramlarına karşılık gelen "eşkıya" sözcüğünden farklı değildir ve her iki kavramda da itaatsizlik ve başkaldırı söz konusudur. Özellikle dağ hırsızı kavramı hemen hemen bütün eşkıyaların eylemlerini gerçekleştirdikleri yerlerin dağlık bölge ya da kır alanları olması açısından önemli bir ayrıntıdır. Dağ, eşkıya için askerlere karşı doğal bir sığınak, savunma alanıdır. Eşkıyaların kol gezdiği yerler dağlar, yüksek ovalar, ormanlar ve dar geçitli engebeli yöreler gibi ulaşılması ve takip edilmesi güç bölgelerdir. Şaki tek kişidir ama eşkıya bir topluluğu tanımlar. Eşkıya, şaki sözcüğünün çoğuludur ama genellikle şaki sözcüğünün yerine kullanılır. Eşkıya "kanun tanımaz ve ahlaksızdır". Yol

---

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
(ibrahimhamaloglu@gmail.com), ORCID ID: 0000-0003-0559-6037

kesme, adam soyma, adam kaçırma eylemleri de bu tanımlamaya dâhil edilebilir. Eşkîyalığı tanımlamada kullanılan her sözcüğün yüklendikleri anlamda ortak nokta, içinde buldukları faaliyetlerin kanunsuz ve yerleşik düzeni bozan özellikleri olması ve sıradan halk için tehlike yaratmasıdır. Eşkîya ihtiyaçlarını karşılayacak maddi kaynağı kanunsuz işlerle sağlar; yol keser, adam soyar, adam kaçırarak fidye ister, köy basar, ev basar.

Osmanlı İmparatorluğunun son yüz yılında Batı Anadolu sahilleri bu türden eşkıyalık hareketlerinin yoğun olarak görüldüğü bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kuşadası ve çevresinde, Aydın vilayetinde demografik bakımdan Türklerden sonra en kalabalık cemaati oluşturan Rumların Türk unsurlara göre daha çok eşkıyalık hareketlerinde bulunmaları da bu eşkıyalık meselesinin farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Tanzimat döneminde genellikle ilgili olaylar bireysel sorunlar olarak görülmüştü. Bunun yanında yol kesme olaylarına da sıkça rastlanılmıştı. Ancak yol kesme olayları bireysel değildi. Ayrıca hırsızlık ve cinayet gibi olaylar da mevcuttu. Aydın'ın demiryolu ile İzmir'e bağlanması bölgedeki tarım ve ticareti geliştirmişse de bölgede daha önce olmayan yoğunlukta Rum nüfusunun artması ve bunların ayrıcalıklı durumları huzursuzluğun kaynağı olmuştu. Düyun-u Umumiye ve reji uygulamaları halk üzerinde olumsuz etkiler yapmış, bölgede eşkıyalık olayları uzun süre devam etmişti. Bununla birlikte sözünü ettiğimiz bölge, tarımın aşırı ticarileşerek, bölge gelirinin ve toprak dağılımının eşitsizliğine sahne olması nedeniyle, ekonominin dışında kalan tüm güçlü ve yetişkin adamlarına geçimlik iş veremeyen bir bölge niteliğine bürünmüştü. Bu yüzden ekonomi dışı kalan dinamik nüfus, doğal olarak çeteciliğin potansiyel insan gücü olmuş ve bu konudaki insanlar haksızlığın suçlusu ve sorumlusu olarak gördükleri devlete, yerel yönetimlere ve onların uzantısı saydıkları ağa, eşraf ve mütegalibeye isyan etmişler, sosyal haydut tiplemesine uygun düşen rolleri eksiksiz oynayarak, bölge halkıyla bütünleşmişler, böylece eylemlerinde edilgen halkın desteğini yanlarına almışlardı.

Yoğun ve özverili bir süreç sonucunda editörlerinin de belirttiği üzere "Batı Anadolu'daki güvenlik sorununa sosyal ve ekonomik açıdan biraz daha yakından bakabilmek ve bölge kültürünün önemli unsurlarından biri olan eşkıyalık kavramı üzerine yeniden düşünmek ve düşündürme" hedefiyle ortaya çıkan Batı Anadolu Eşkîyalık Tarihi adlı kitap alanında uzman ve farklı disiplinlerden on bir yazarın makalesinin yer aldığı kolektif bir eserdir. Eşkîyalık olgusunun Türk tarih yazımındaki yerinden, eşkıyalığın arkaik

dönemlerine, çetelerin yapısal özelliklerinden, fidye için dağa kaldırılan zenginlere, eşkiya avcısı jandarmalardan, Osmanlı hapishanelerine, şehir eşkiyalarından, Rum klephtlerine, oryantalistlerin betimlediği “soylu vahşilerden”, yabancı basının zeybek algısına ve Kuvayı Milliye zeybeklerinden, Cumhuriyet dönemi milli kültür politikalarına kadar pek çok konuya değinilen bu kitapta, alanında eksiksiz olma iddiası gütmeyen Batı Anadolu Eşkîyalığı ile ilgili oldukça geniş bir açıdan konuya yaklaşılmış, böyle farklı boyutlarıyla bir dönem panoraması ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Kitabın kapağında konuya uygun olarak, Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmet Paşa, Eugène Burnand, Thomas Eakins, Odilon Redon, Douglas Volk, Vasily Vereshchagin, Abbott Handerson Thayer gibi ünlü resamlara da öğretmenlik yapan, Oryantalizm akımının en önemli tarihsel resim sanatçılarından Jean-Léon Gérôme’un yaptığı “Başibozuk” adlı tablo kullanılmıştır. Gérôme, 1868’de yakın doğuya yaptığı 12 haftalık bir yolculuk sırasında resimdeki modelin üstünde görülen giysileri satın almış ve atölyesine döndüğünde giysileri iki farklı model kullanarak günümüze kadar gelen dünyaca ünlü iki resim ortaya çıkarmıştır. Resimler dünyanın en büyük ve en önemli müzelerinden bir tanesi olan New York Metropolitan Sanat Müzesi’nde sergilenmektedir.

“Batı Anadolu Eşkîyalığının Türk Tarih Yazımında Ele Alınışı Üzerine Yapısal Bir İnceleme” adlı bölümü kaleme alan Tire Kent Arşivi Merkezi Sorumlusu Uzman Tarihçi Ali Özçelik çalışmasını “Batı Anadolu Eşkîyalığı Konusundaki Algı Dönüşümünün Türk Tarih Yazımına Etkisi”, “Türk Tarih Yazımındaki Eşkîyalık Anlatımında Bir Doku Uyuşmazlığı Örneği: Sosyal Eşkîyalık” ve “Batı Anadolu Eşkîyalığının Türk Tarih Yazımında Ele Alınış Usulleri Üzerine Metodolojik Bir Tenkit ve Tashih” olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Sözlü tarih çalışmaları, döneme ait zengin gazete arşivi ve bol araştırma inceleme eserleri kullanarak, konuyla ilgili doğru kabul edilen yanlışları düzeltmek amacıyla yazar, Türk Tarih Yazımında işlenen Batı Anadolu Eşkîyalığının dününü, bugününü ve yarınını ele almıştır. Eşkîyalığın dağ yaşamına uygun olarak acımasızca kan dökülebilen bir vahşiliğe sahip olduğu, dağda hayatta kalmaya çabalayıp, kelle koltukta geçen günlerin içinde kolay yoldan servet elde etmeye çalışan bu güruhun, “Romantik Şark Savaşçıları” gibi popülist bir üsluba indirgenmemesi gerektiği bilgilerine yer verilmektedir.

“Şövalyelikten Eşkıyalığa... Erdemlikten Zorbalığa... Şövalyelikten Eşkıyalığa Giden Sürece Dair” adlı bölümü kaleme alan Doç. Dr. Yücel Aksan çalışmasında bir sistem içerisinde eşkıyalık ile aynı paralelliği göstermesi muhtemel olan Avrupa’daki şövalyeliğin nasıl ortaya çıktığı, kurumsallaştığı ve kendi içinde çökerek eşkıyalığa dönüştüğü konusunu incelemiştir. Yazara göre XIII. yüzyıldan itibaren şövalyelik unvanının ticarileşip para ile satılır hale gelmesi, şövalyelerin organize hareket etmemeleri, toplumsal yapının sosyolojik değişimi, şehirleşmenin politika ve ticaret üzerindeki baskısı, askeri yapılanma eksikliği, fiziksel üstünlüğün, stratejik üstünlükten geri kalması ve son olarak barutun icadı gibi etmenler şövalyeliğin kendi içerisinde çöküp eşkıyalığa dönüşmesinde etkili olmuştur.

“Bir Çetenin Anatomisi” adlı bölümü kaleme alan Doç. Dr. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu çalışmasında genellikle kırsal bir bölgenin ürünü olup kırsalda yaygınlık gösteren, iyi tanıdığı coğrafyada daha kolay var olan eşkıyalığı; üyeleri, faaliyetleri, istihbaratı, yatakları, bazında değerlendirir. Merkezi veya yerel otoritenin ya da hukukun koyduğu kurallar dışında oldukları, bu yönde eylemde buldukları için topluma zararlı olan eşkıyalığın, bir sosyal isyandan çok bir sosyal hareket olduğunu belirten yazar, eşkıya- efe ayrımını işleyerek “milliyetçi bilince ulaştıktan” sonra Batı Anadolu’da artan Rum kökenli eşkıyalık hareketlerine dikkat çekmiştir.

“II. Abdülhamit Döneminde Eşkıyalıkla Mücadele Politikası ve İzmir” adlı bölümü kaleme alan Doç. Dr. Cihan Özgün çalışmasında II. Abdülhamit döneminde eşkıyalığa kapı aralayan meselelerden, “yol ve eğitim” gibi alınan önlemlere, göçebe aşiretlerin iskân edilmesinden, “Men-i Mürûr ve Pasaport” düzenlemelerine, eşkıya takip müfrezelerinden, silah durumuna kadar birçok farklı açıdan eşkıyalığa karşı alınan tedbirlerden gerektiğinde İzmir özeline inerek bahsetmiştir. Çok geniş bir alanda asayiş sağlama çabası ve bunu sağlayacak birimlerin yeniden düzenlenerek daha işlevsel hale getirilmesi gibi etkenler, sultanın eşkıya ile mücadele etme kararlılığını gözler önüne sermektedir. Çalışmada İzmir’deki asayiş sorununu ve münferit eşkıyalık olaylarını adeta besleyen ve eşkıyayla mücadeleyi zaafa uğratan birçok olumsuz durumdan da bahsedilmektedir.

“Batılı Sanatçı ve Gezginlerin Gözünden Zeybekler” adlı bölümü kaleme alan Prof. Dr. Semra Daşçı çalışmasında Doğu’nun tanınmış yüzü olan Osmanlı dünyası ve coğrafyasının Oryantalist sanatçılar tarafından gerek görsel gerekse yazılı olarak sayısız betimlemede işlendiğini, bu bağlamda seyahat edebiyatı

içerisinde tarihsel belge olarak Batı Anadolu'daki zeybeklerin de Batılı Oryantalistlerin dünyasında popüler figürler olarak yer aldığını bolca görselle anlatmaktadır.

“Avustralya Basınında İzmir’de Eşkîyalık (1880-1890)” adlı bölümü kaleme alan İbrahim Hamaloğlu ve Doç. Dr. Cihan Özgün çalışmalarında Batı Anadolu ve çevresindeki eşkîyalık olaylarının dünyada birçok basında olduğu gibi İzmir’e çok uzak yerlerde Avustralya Basını tarafından da ilgiyle takip edilmesinden ve kamuoyunda birinci sayfadan çıkan hem merak uyandırıcı hem de incelenmeye değer ayrıntılı haberlerden bahsederler. Şehir ve çevresindeki eşkîyalık hareketlerinin öncelikle sosyoekonomik ve kültürel unsurları vurduğunu aktaran haberlere göre yabancı sermaye sürekli eşkîyalık ile karşı karşıya kalmaktadır. Aynı haberlerde Osmanlı hükümetinin bölgedeki eşkîyalığa karşı aldığı önlemlerin yetersizliğine dikkat çekilirken, eşkıya takip ve tenkilinde çoğu zaman etkili olunamadığından da bahsedilmektedir.

“Servet Avcısı Eşkîyanın Fransız Tebaasından Madam Branzeau’yu Kaçırması ve Alınan Tedbirler” adlı bölümü kaleme alan Dr. Öğr. Üyesi Serap Sunay çalışmasını “Madam Branzeau ve Yanındakilerin Kaçırılması ve Kurtarılması”, “Eşkîyanın Peşinde”, “Fidyenin Peşinde” ve “Alınan Tedbirler” olmak üzere dört kısımda ele almaktadır. Yalova ve bağlı olduğu Kocaeli Sancağı'nın payitahta yakın olmasına rağmen, bölgenin ormanlık olması nedeniyle eşkîyalara yataklık yapması gibi sebeplerden Sancağın eşkîyalık ile nam saldığından bahsedilir. Konuyu ayrıca Madam Branzeau'nun kaçırılma vakası özelinde inceleyen yazar, devletin sorunun uluslararası bir hal almaması için aldığı önlemlerden, ekonomik durumdan da bahsetmektedir.

“Bir Şehir Eşkîyası: Seri Katil Hrisantos’un Polis Cinayetleri” adlı bölümü kaleme alan Doç. Dr. Yücel Yiğit çalışmasını “Ailesi, Doğumu, Evliliği ve Sosyal Çevresi”, “Psikolojik Dünyası”, “Başlama Vuruşu”, “Çete Kan Kaybediyor” ve “İhbar ve Ölüm” olmak üzere beş kısımda ele almaktadır. Kötü bir aile ve sosyal çevreye sahip olan seri katil Hrisantos’un Mütareke günlerinde İstanbul’da işlediği seri cinayetlerin perde arkasını, Rumların gözünde bir efsaneye dönüşen katilin psikolojisini ve İstanbul polisinin aldığı tedbirleri ortaya koyan bu çalışma, ikincil kaynaklardaki bilgi kirliliğini ortadan kaldırmayı da amaçlayarak konuyla ilgili diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

“Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarından Cumhuriyet’e Ödemişte Eşkîyalık ve Güvenlik Sorunu” adlı bölümü kaleme alan Dr. Öğr. Üyesi Günver Güneş çalışmasını “XIX. Yüzyıl Sonlarında Şekavet Merkezi Ödemiş”, “II. Meşrutiyet

Döneminde Ödemiş'te Güvenlik Sorunu ve Eşkîyalık", "Eşkîyalık Masaya Yatırılıyor; Vilayet, Basın, Halk Çözüm Arayışında", "Birinci Dünya Savaşı Yılları ve Ödemiş'te Eşkîyalık Olayları", "Mütareke Yıllarında Ödemiş'te Eşkîyalık Olayları", "Tarihsel Kırılma; Yunan İşgali ve Eşkîyalıktan Kahramanlığa Geçiş", "Cumhuriyet Dönemi Eşkîyalığın Sonu" ve "Ödemiş Hapishanesi" olmak üzere sekiz kısımda ele almaktadır. İmparatorluğun dağılma sürecinden Cumhuriyet dönemine kadar uzun bir süredir devam eden eşkıyalık ve asayişsizlik sorununu Ödemiş özelinde inceleyen yazar, olayların önüne geçebilmek için dağılma sürecindeki imparatorluğun aldığı tedbirler ile eşkıya takibindeki güç koşulları aktarmıştır. Çalışmada Ödemiş ve çevresinin Yunan işgaline uğramasının dağıdaki eşkıya için bir dönüm noktası olduğu, efe ve zeybeklerin Kuvayı Milliye birliklerine katılarak Millî Mücadele'ye destek verdiğinden de bahsedilmektedir.

"Kuva-yı Milliye'de İki Efe (Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe)" adlı bölümü kaleme alan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başaran on iki kısma ayırdığı çalışmasında başta sevk, idare ve örgütlenmede önemli görevler üstlenen subaylar ve bürokratlar, ardından çeşitli mesleklere mensup gönüllüler, eşraf ve din adamlarının oluşturduğu Kuvayı Milliye olgusunu işlemiş, bunu yaparken Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe özelinden genele giderek Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşmasında, gelecek nesillere armağan ve emanet edilmesinde büyük rol oynayan Kuvayı Milliye müfrezelerinin Millî Mücadele'deki rollerini incelemiştir.

"Cumhuriyet Dönemi Milli Kültür İnşasında Bir Propaganda Aracı Olarak Zeybek Kültürü" adlı bölümü kaleme alan Öğr. Gör. Zeynep Türkyılmaz çalışmasını "Zeybek Kültürü ve Roman", "Zeybek Kültürü ve Sinema", "Zeybek Kültürü ve Dans", "Zeybek Kültürü ve Resim" olmak üzere dört kısma ayırmıştır. Zeybeklerin, Millî Mücadele'ye olan desteklerinden dolayı toplum tarafından kahraman olarak kabul gördüklerini aktarır. Çalışmasında zeybeklerin erken cumhuriyet döneminde milli kültür politikasının başlıca unsurlarından roman, sinema, tiyatro ve dans gibi pek çok farklı sanat dallarında temsil edildiklerini belirten yazar, böylelikle folklorik açıdan zeybeklere hak ettikleri değerin verildiğinden bahsetmektedir.

Sonuç olarak Batı Anadolu Eşkîyalığı gibi siyasi, idari, iktisadi, sosyokültürel ve coğrafi etmenlerle doğrudan ilişkili olan ve bu yönüyle de oldukça emek isteyen bu araştırma alanına bir katkı sunma amacıyla yola çıkan Batı Anadolu Eşkîyalık Tarihi kitabı, alanında uzman yazarlar tarafından

hazırlanan ve ilgili bölümlerde gerek kullanılan arşiv, birinci ve ikinci el kaynakların zenginliği ile gerekse farklı disiplinler sayesinde konuya yaklaşım biçimleri olarak, oldukça geniş bir perspektiften okuyucuyu bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

